

ב"ה

בית מדרש ישיבה AI

עיון בפירוש רש"י

מיעוט הלבנה ופיוסה

מדוע ניתנו הכוכבים ללבנה לאחר שנתמעטה

פרשת בראשית · פרק א פסוק טז

השאלה והישובים בלשון פשוטה

על פי המפרשים וביאור הרבי בלקוטי שיחות

תחת פיקוח רבני

כ"ד תשרי תשפ"ז · גרסה V2

בפתח החוברת

מדוע מפיילים את הלבנה לאחר שנתמעתה בגלל קטרוגה? בחוברת זו נברר תחילה מה בדיוק קשה בדברי רש"י, ואחר כך נלמד את תשובות המפרשים. נמצא דרכים מבוססות להבנת הפיוס, ונראה גם איזו שאלה נשארה פתוחה בפירושו הקצר של רש"י.

- א השאלה שמתעוררת בדברי רש"י..... 3
- ב בגמרא הקושי מתחדד עוד יותר..... 4
- ג אפשר לייסר וגם לפייס..... 4
- ד הלבנה חטאה ואחר כך ביקשה מחילה..... 5
- ה הכוכבים כשכר על קבלת הגזרה..... 6
- ו הפיוס עצמו יכול לעורר תשובה..... 7
- ז טענה נכונה יכולה להיאמר מתוך נגיעה אישית..... 7
- ח סדר נכון לעולם יכול להשאיר חסרון ללבנה..... 8
- ט פחות ממשלה אינו מחייב פחות כבוד..... 9
- י ביאור הרבי בלקוטי שיחות..... 9
- יא כיצד להבין את הבאת הכפרה..... 10
- יב מה אפשר להבין מתוך לשון רש"י..... 11
- יג מה התיישב ומה נשאר פתוח..... 12
- לעיון במקורות..... 13

חוברת אחת לקריאה רצופה. מראי המקומות מובאים בתחתית העמוד. בסוף החוברת נבחרו מקורות ללימוד נוסף בפנים.

נערך בבית מדרש ישיבה AI, בסיוע כלי בינה מלאכותית ותחת פיקוח רבני.

א השאלה שמתעוררת בדברי רש"י

הלבנה ביקשה לשנות את המצב. היא טענה שאין מקום לשני מלכים בעלי מעמד שווה. בעקבות דבריה היא נתמעטה. לכאורה, בזה היה צריך הסיפור להסתיים: הלבנה נושאת בתוצאה של הקטרוג שלה. אלא שרש"י מוסיף מיד פרט מפתיע: הקב"ה הרבה לה כוכבים כדי להפיס את דעתה.

בפרשת בראשית נאמר תחילה שנבראו שני המאורות הגדולים, ובהמשך אותו פסוק השמש נקראת המאור הגדול והלבנה נקראת המאור הקטן. רש"י מסביר שבתחילה נבראו שווים, והלבנה נתמעטה בעקבות טענתה שאין שני מלכים יכולים להשתמש בכתר אחד. אחר כך, על המילים "ואת הכוכבים", הוא כותב: "על ידי שמיצט את הלבנה הרבה צבאיה להפיס דעתה". הכוכבים מתוארים אפוא כצבא המלווה אותה ומוסיף לה כבוד. [1]

כאן מתעוררת הקושיה: אם הלבנה עשתה דבר שאינו ראוי, ובגללו נתמעטה, מדוע יש צורך לפייס אותה? מה השתנה מאז הקטרוג? מדוע מגיע לה כבוד נוסף דווקא בעקבות המיעוט שהיא גרמה לעצמה?

נחשוב על ילד שנהג שלא כראוי ואביו או מלמדו הענישו אותו. במבט ראשון נדמה שהעונש צריך לעמוד בפני עצמו. מתנה הניתנת בעקבותיו עלולה להיראות כאילו המבוגר חוזר בו, מצטער על העונש או מפצה את הילד על דבר שבעצם הגיע לו. אם כך, כיצד מצטרפים כאן המיעוט והפיוס?

זו אינה רק שאלה מדוע הקב"ה מרחם על בריותיו. השאלה מדויקת יותר: מה עושה הפיוס בתוך הסיפור הזה? האם הוא בא בעקבות חרטה של הלבנה? האם הוא שכר על דבר טוב שעשתה לאחר מכן? ואולי עצם ההנחה, שאין מקום לפיוס אחרי עונש מוצדק, טעונה תיקון?

ויש שאלה נוספת הנוגעת לפירוש רש"י עצמו. רש"י כותב בקיצור, גם עבור ילד המתחיל ללמוד מקרא. הוא אינו מספר כאן שהלבנה חזרה בתשובה, ואינו מסביר כיצד ענישה ופיוס משתלבים. מדוע הוא מצפה שהקורא יבין זאת מעצמו? מציאת הסבר לאגדה כולה אינה פותרת בהכרח גם את שאלת הקיצור הזה.

1. רש"י, בראשית א, טז, ד"ה שני המאורות הגדולים וד"ה ואת הכוכבים.

המפרשים מציעים כמה תשובות. יש מהם שמלמדים כי גם אחרי עונש מוצדק ראוי לפייס; אחרים מצביעים על תשובה ועל קבלת הדין; ויש שמבארים את המיעוט כחלק מסדר הבריאה. נלך בעקבותיהם בלשון פשוטה, ונציין גם היכן ההסבר משאיר מקום לשאלה.

ב בגמרא הקושי מתחדד עוד יותר

במסכת חולין מסופר שהקב"ה אומר ללבנה למעט את עצמה. היא משיבה: "הואיל ואמרתי לפניך דבר הגון אמעית את עצמי". כלומר: הרי העליתי טענה ראויה; מדוע דווקא אני צריכה להפסיד בגללה?

בהמשך באים כמה פיוסים: הלבנה תוכל להיראות גם ביום, ישראל ימנו על פיה את הזמנים, וצדיקים ייקראו קטנים כמותה. היא עדיין אינה מתפייסת, עד שבאה האמירה "הביאו כפרה עלי שמיעטתי את הירח". [2]

נמצא שהפיוס אינו פרט שולי. הגמרא מאריכה בניסיונות ליישב את דעת הלבנה. מכאן מתחדדת השאלה: אם מדובר רק בתגובה לקטרוג פסול, מדוע ניתנת חשיבות כה רבה לטענותיה ולצערה?

כדאי גם לדייק: פיוס הכוכבים מובא בבראשית רבה, ואילו הגמרא בחולין מתארת את הפיוסים האחרים. רש"י מביא בקיצור את עניין הקטרוג ואת עניין הכוכבים. כשמפרשים את דבריו, צריך לזכור שלא כל פרט המופיע במקור אחד נאמר גם במקור האחר. [3]

ג אפשר לייסר וגם לפייס

התשובה הישירה ביותר נמצאת בתוספות הרא"ש למסכת שבועות. הוא מסביר שהאגדה מלמדת דרך ארץ: "דאם סרח העבד לפני אדונו עד שהוצרך לייסרו מוטל על האדון לפייסו אח"כ". [4]

נשים לב: העבד אכן סרח, והאדון אכן הוצרך לייסרו. אף על פי כן, עליו לפייס אותו אחר כך. אין צורך לומר שהייסור היה טעות. עצם הדבר שהיה צורך בעונש אינו אומר שכל היחס אל הנענש צריך להיות יחס של ריחוק.

2. חולין ס ע"ב.

3. בראשית רבה ו, ג-ד.

4. תוספות הרא"ש, שבועות ט ע"א, ד"ה שעיר זה יהא כפרה עלי; מובא בקובץ מקורות של הרב משה שוורד, עמ' 5.

יפה תואר, בפירושו לבראשית רבה, מסביר את אותו יסוד מצד האהבה. גם כאשר אדם צודק במריבה וחברו עשה לו עוול, טוב שיפייס אותו ויראה לו שאהבתו אליו שלמה. הוא מיישם זאת על הלבנה: היא חטאה, ובכל זאת הקב"ה מפייס אותה. [5]

על פי דבריהם אפשר להבין את משל האב והילד באופן אחר. האב עשוי לעמוד על התוצאה של המעשה, ובאותו זמן להבהיר לילד שהוא יקר ואהוב. הפיוס אינו חייב לומר שהילד צדק. הוא יכול לומר שגם כאשר נהג שלא כראוי, לא איבד את מקומו אצל אביו.

גם השל"ה כותב שהלבנה עדיין מצטערת אף שאין הדין עמה, והקב"ה, הרוצה בטובת בריותיו, מיישב את דעתה. לפי זה, עצם הרצון להפיס את דעתה אינו הוכחה שטענתה התקבלה או שהעונש בוטל. יש מקום לדאגה לצערה גם כשהדין נשאר מוצדק. [6]

זהו גם הכיוון החינוכי שמדגיש הרב יששכר פרנד: לצד התגובה למעשה, יש מקום לקירוב. דברי חז"ל על שמאל דוחה וימין מקרבת מבטאים את הצורך שלא להפוך את התיקון לדחייה מוחלטת. [7]

לפי דרך זו, הכוכבים אינם פרס על הקטרוג. הם פיוס לאחר המיעוט. הלבנה נשארת קטנה ביחס לשמש, אבל הקב"ה נותן לה כבוד ואינו משאיר אותה בתחושת דחייה. ההסבר הזה מתמודד ישירות עם ההנחה שממנה יצאה השאלה.

תוספות הרא"ש ויפה תואר עוסקים בפיוס שבאגדה, ובייחוד באמירה על הכפרה. החלת העיקרון על הכוכבים שבפירוש רש"י היא צעד נוסף, אך עיקרון הפיוס אחרי ייסור מפורש בדבריהם.

ד הלבנה חטאה ואחר כך ביקשה מחילה

דרך אחרת מוסיפה לסיפור שלב חשוב: לאחר החטא באה תשובה. במדרש אגדה, מהדורת בובר, מובא נוסח שבו הלבנה אומרת "חטאתי מחול לי". הקב"ה משיב שמחל לה, והיא מבקשת לדעת במה תכיר שנמחלה. לאחר

5. יפה תואר, בראשית רבה ו, ג, ד"ה הביאו כפרה עלי.

6. של"ה, תורה שבכתב, ראה, תורה אור, אות נ.

7. סנהדרין קז ע"ב; הרב יששכר פרנד, פרשת בראשית תש"פ.

כמה פיוסים, כשעדיין אינה מתיישבת בדעתה, הוא מרבה את צבאה בכוכבים. [8]

לפי נוסח זה, הכוכבים הם סימן שהלבנה התקבלה מחדש. המיעוט בא בעקבות הקטרוג, ואילו הפיוס בא בתוך מעשה המחילה. אין כאן כבוד הניתן לה על שחטאה; יש כאן יחס חדש לאחר שהכירה בחטאה וביקשה סליחה.

גם רבנו בחיי, בפירושו לבמדבר, מזכיר שלאחר שהלבנה נתמעטה היא התביישה בחטאה, ואז מתאר את הפיוסים. הוא מסביר שיש כאן פתח לבעלי תשובה: החטא אינו סוגר את הדרך לשוב אל הקב"ה ולהתקבל לפניו. [9]

רבנו בחיי מוסיף שלטענת הלבנה הייתה כוונה של כבוד שמים, ובכל זאת היה בה חטא של הרהור אחר מידותיו של הקב"ה. כוונה טובה אינה הופכת כל טענה לנכונה, אבל גם החטא אינו מוחק את האפשרות לתקן ולשוב.

ההסבר מובן מאוד כשקוראים את הנוסח המדרשי הזה. עם זאת, רש"י על הפסוק אינו מזכיר בקשת מחילה או בושה. לכן אפשר ליישב את האגדה בעזרת השלב הזה, ועדיין לשאול מדוע רש"י לא הזכירו, אם הוא נחוץ להבנת הפיוס.

ה הכוכבים כשכר על קבלת הגזרה

בבראשית רבה מודגש שהלבנה מיעטה את עצמה. המדרש ממשיל זאת למלך שיש לו שני ממונים: אחד שולט בעיר, ואחד במדינה. לממונה שהסתפק בתחום הקטן נותן המלך כבוד מיוחד, ומצווה שילוו אותו אנשים רבים. כך גם הכוכבים מלווים את הלבנה.

יפה תואר שואל למעשה כיצד אפשר לשבח אותה על המיעוט, והרי הקב"ה גזר אותו. תשובתו היא שהשבח אינו על עצם קיום הגזרה, אלא על הדרך שבה קיבלה אותה: ברצון, בלי לעמוד על דרישתה לגדולה כשמש. על כך זכתה לכבוד הכוכבים. [10]

כאן העונש והכבוד מתייחסים לשני דברים שונים. תחילה היה הקטרוג; אחר כך באה קבלת הדין. אפשר שאותו אדם יזדקק לתיקון בגלל מעשה אחד,

8. מדרש אגדה (כוכב), בראשית א, טז, בנוסח הפותח "וי"א שנעשית שחורה".

9. רבנו בחיי, במדבר כח, טו, דרך המדרש ודרך השכל.

10. יפה תואר, בראשית רבה ו, ד, ד"ה הואיל ומיעטה את עצמה.

ויהיה ראוי לשבח על הדרך שבה קיבל את התיקון. השבח אינו מכשיר את המעשה הראשון.

אלא שכאן מתעורר קושי: בגמרא הלבנה ממשיכה לטעון ולדחות את הפיוסים. כיצד הדבר מתאים לקבלת הגזרה ברצון? אין די לומר שקיבלה יפה, בלי לתת את הדעת על המשך הסיפור.

ו הפיוס עצמו יכול לעורר תשובה

הרב חיים לייב היימן, בספרו חקרי לב, מתמודד עם הקושי הזה. הוא מציע שלא כל חלקי הסיפור התרחשו באותו שלב. תחילה הלבנה אכן התווכחה; רק בהמשך השתנה יחסה. [11]

לפי ביאורו, כאשר שמעה את האמירה "הביאו כפרה עלי", הבינה עד כמה גדולה ענוות הבורא. הקב"ה נוהג עמה בנחת וברחמים, אף שהיא עומדת על טענותיה. דווקא היחס הזה עורר אותה להכיר בטעותה ולעשות תשובה.

הוא מוסיף שהלבנה מיעטה את עצמה יותר מן הנדרש: לא הסתפקה בהקטנה מועטת, אלא ויתרה על אורה העצמי ונעשתה מקבלת את אור השמש. הכוכבים באו לאחר מכן, כשכר על הענווה שהתגלתה בתשובתה. הרב פרנד מביא את הכיוון הזה בשמו. [12]

לפי הסבר זה, הפיוסים הראשונים מעוררים את התשובה, והכוכבים ניתנים לאחריה. לכן אין לומר שכל הפיוסים היו שכר על תשובה שכבר נעשתה. זהו ביאור מפורש בחקרי לב, המציע סדר שלבים שאינו מפורש בלשון רש"י. הפרט על אובדן האור העצמי שייך למהלך הזה; אין צורך להניח שכך מפרשים כל המפרשים את המיעוט.

ז טענה נכונה יכולה להיאמר מתוך נגיעה אישית

הלבנה קוראת לדבריה דבר הגון. האם ייתכן שהיה צדק בעצם הטענה, ובכל זאת היה פגם בכך שהיא העלתה אותה?

ברכת אשר מציע זאת בדרך המוסר. ייתכן שאכן אין מקום לשני מלכים המשתמשים בכתר אחד, אבל ללבנה הייתה נגיעה אישית: היא עצמה אחת

11. ר' חיים לייב היימן, חקרי לב, בראשית, מאמר א: "תשובתה של הלבנה".

12. הרב יששכר פרנד, פרשת בראשית תשפ"ג, בשם חקרי לב.

משני המלכים. דבריה עלולים להתפרש כרצון להיות הגדולה, על חשבון החמה. לכן לא עליה היה לטעון את הטענה. [13]

לפי כיוון זה, אפשר להבין מדוע יש גם מיעוט וגם פיוס. המיעוט מתייחס לפגם שבקטרוג, והפיוס נותן מקום לצד ההגון שבדבריה. הטענה אינה נעשית חסרת ערך רק מפני שיש בה נגיעה.

אפשר להמחיש זאת בתלמיד שמצביע על בעיה אמיתית בחלוקת תפקידים בכיתה, אך מדבר מתוך רצון לקבל בעצמו את התפקיד המכובד. אפשר להכיר בצדק שבדבריו ובה בעת לתקן את דרישתו האישית. זו המחשה שלנו להצעה, ולא משל שנאמר במקור.

יש לשמור כאן על לשון זהירה: ברכת אשר עצמו מציג זאת כאפשרות בדרך המוסר. הגמרא אינה אומרת במפורש שהטענה הייתה נכונה ורק צורת האמירה הייתה פסולה. זהו יישוב אפשרי, ולא פירוש יחיד המחויב מלשונה.

ח סדר נכון לעולם יכול להשאיר חסרון ללבנה

המהר"ל, בפירוש גור אריה, מבאר את המיעוט מתוך סדר הבריאה. מצד בריאתם של שני המאורות יש יסוד לשוויון ביניהם. אולם מצד הנהגת העולם נדרש סדר שבו אין שני שליטים שווים המשתמשים יחד באותה מלכות. המיעוט נותן מענה לצורך הזה. [14]

ועדיין, הלבנה עצמה איבדה מן השלמות שהייתה לה. העובדה שהשינוי נחוץ לעולם אינה מבטלת את החסרון שנוצר אצלה. לכן יש מקום לטענתה ולפיוסים הבאים בעקבותיה.

המהר"ל מבאר גם שהפיוסים מגלים מעלות הקשורות לקטנות: האפשרות להיראות ביום ובלילה, והקשר למניין הזמנים. כך ניתנת משמעות חיובית גם למעמדה החדש.

בלשון פשוטה: אפשר שהחלטה תהיה נכונה, ובכל זאת תגרום למישהו הפסד. מתן מענה להפסד אינו הודאה שההחלטה הייתה שגויה. זהו ניסוח מסייע להבנת דברי המהר"ל, ולא ציטוט שלו.

13. ברכת אשר, בראשית א, טז, בהצעה בדרך המוסר.

14. מהר"ל, גור אריה, במדבר כח, טו, אות יא; בראשית א, טז.

אין לבסס את הדרך הזאת רק על הטענה שרש"י אינו משתמש במילה עונש. לשונו, שהלבנה נתמעטה בגלל הקטרוג, בהחלט יכולה להיקרא כלשון עונש. כוחו של ביאור המהר"ל הוא בתוכן שהוא מסביר, ולא בהיעדרה של מילה.

ט פחות ממשלה אינו מחייב פחות כבוד

בפירוש עץ יוסף לבראשית רבה, בשם יפה תואר, מופיע ניסוח נוסף: מאחר ששני המאורות היו ראויים לכבוד שווה, והאחד הושפל ביחס לחברו, ראוי לתת לו כבוד בדבר אחר. [15]

כאן הכוכבים מובנים ככבוד המתאים למעמד החדש של הלבנה. היא אינה שווה עוד לחמה, אבל אינה צריכה להישאר בלי כבוד משלה. המיעוט קובע את מקומה בסדר המאורות; הליווי המכובד מבטא את ערכה בתוך אותו סדר.

המשל שבמדרש עוזר להבין זאת. ממונה על עיר אינו נעשה ממונה על מדינה רק מפני שהמלך שולח אנשים ללוותו. תחום ממשלתו נשאר קטן, ובכל זאת הוא יוצא בכבוד. בדומה לכך, ריבוי הכוכבים אינו מחזיר את הלבנה לשוויון עם השמש.

זהו מענה במיוחד לשאלת הכוכבים: הפיוס אינו חייב להחזיר בדיוק את מה שניטל. הוא יכול להעניק מעלה אחרת, שאינה מבטלת את המיעוט ואינה מחזירה את הקושי של שני מלכים שווים.

באר מים חיים מוסיף שהלבנה, הקטנה ביחס לחמה, נחשבת גדולה ביחס לכוכבים ולאור הנצרך בלילה. [16] על יסוד דבריו אפשר להציע שהכוכבים גם מבליטים את חשיבותה. היא אינה נמדדת רק במה שחסר לה לעומת השמש, אלא גם במה שהיא מעניקה בתחום ממשלתה. ההחלה הזאת על שאלת הפיוס היא הצעה בדרך אפשר.

י ביאור הרבי בלקוטי שיחות

בלקוטי שיחות חלק ל, בראשית ב, הרבי פותח במתח שבין הקטרוג והעונש לבין הגינות הטענה והפיוס. הוא שואל גם כיצד אפשר לומר שבבריאה השלמה נוצר מלכתחילה מצב הטעון תיקון. [17]

15. עץ יוסף, בראשית רבה ו, ד, ד"ה מיעטה עצמה, בשם יפה תואר.

16. באר מים חיים, בראשית א, טז.

17. לקוטי שיחות, חלק ל, בראשית ב, סעיפים א-ח; הערות 13, 49, 53.

השיחה מבארת שהשוויון ואחריו המיעוט הם שלבים מכוונים. מצד הבורא, שני המאורות בעלי ערך; בתוך העולם יש נותן ומקבל. השמש משפיעה אור, והלבנה מקבלת אותו. תפקיד של מקבל אינו מעיד כשלעצמו על חוסר ערך.

השיחה מסבירה זאת דרך התורה: תורה שבעל פה מקבלת מתורה שבכתב, אך שתיהן תורת ה'. תפקיד המקבל אינו מבטל את ערכו; בתורה שבעל פה מתגלות גם הבנתם ועבודתם של ישראל.

הרבי ממחיש זאת גם בעשיר ועני: מזונו של העני בא מאת הקב"ה, באמצעות העשיר. העובדה שאדם מקבל מחברו אינה הופכת את קיומו לפחות חשוב.

אולם הקטנות אינה התכלית הסופית. היא שלב בדרך לשלמות העתידה, כאשר אור הלבנה יהיה כאור החמה. לכן הפיוסים מגלים כבר עכשיו את מעלת הלבנה, כדי שלא נראה במיעוט את כל עניינה ואת סוף דרכה.

לפי זה, הפיוס שייך למטרת המיעוט עצמו: הוא מראה שהקטנות אינה דחייה, ושיש לה תכלית של עלייה. השיחה מעניקה ביאור רחב לאגדה. היא אינה מפרשת שם בנפרד את מתנת הכוכבים, ואינה עוסקת במישרין בשאלה מדוע רש"י מקצר עבור בן חמש למקרא.

יא כיצד להבין את הבאת הכפרה

הלשון על הבאת כפרה מעוררת קושי בפני עצמה. אין להבין ממנה שהקב"ה חטא כפשוטו או זקוק לסליחה ממי שלמעלה ממנו. המפרשים מסבירים אותה בכמה דרכים.

הרי"ף מבאר שקרבן ראש חודש מכפר על ישראל, וקביעתו בזמן התחדשות הלבנה נותנת לה כבוד. גם התוספות בשם הערוך מפרשים את הכפרה ככפרה לישראל, ואת קביעת זמנה בראש חודש כפיוס ללבנה. [18]

הריטב"א מסביר שלשון כפרה כוללת כאן גם פיוס: הקרבן מכפר על ישראל, ובה בעת יש בו פיוס ללבנה מטעם הקב"ה. [19]

הביאורים האלה עוזרים להבין מהו הפיוס, ואינם מחייבים שהמיעוט היה טעות. הם גם מראים שלא כל תוספת כבוד צריכה להחזיר את הלבנה למצב הקודם. לפעמים הכבוד הוא תפקיד מיוחד שניתן לה בתוך מצבה הנוכחי.

18. רי"ף, שבועות, פרק א; תוספות, שבועות ט ע"א, ד"ה שעיר זה יהא כפרה עלי, בשם הערוך.

19. ריטב"א, שבועות ט ע"א, ד"ה הכי גרסינן; מובא בקובץ המקורות של הרב משה שוורד, עמ' 5.

יש במפרשים גם ביאורים למיעוט מצד תועלת העולם. רבנו בחיי מביא דרך שלפיה המיעוט מאפשר את הלילה; ואור החיים קושר את הכוכבים לתיקון אור הלילה לאחר מיעוט הירח. [20] אלה מוסיפים הבנה בתפקיד המאורות, אך כשלעצמם אינם מסבירים מדוע יש לפייס על מיעוט הבא בעקבות קטרוג.

יב מה אפשר להבין מתוך לשון רש"י

לאחר לימוד המפרשים אפשר לחזור אל שתי השורות הקצרות של רש"י, ולהציע בהן הסבר פשוט. זהו הסבר בדרך אפשר, על יסוד הדברים שלמדנו.

הבעיה הייתה שני מלכים שווים. המיעוט ביטל את השוויון הזה. הכוכבים אינם מחזירים אותו: הלבנה נשארת המאור הקטן, אך יש לה צבא המוסיף לה כבוד. לכן הפיוס אינו מבטל את תוצאת המיעוט.

בלשונו של רש"י מודגש שהקב"ה הרבה את צבאה של הלבנה. הצבא שייך אליה; הוא מבטא שיש לה ממשלה וחשיבות גם לאחר שנתמעטה. אפשר אפוא להבין שהמיעוט קובע את גבול מעמדה, והכוכבים מלמדים שערכה לא נעלם.

לפי דברי תוספות הרא"ש ויפה תואר, אין גם סיבה להניח שעצם הענישה מחייבת להשאיר את הנענש בלי נחמה. הדין יכול להישאר, ואיתו יחס של כבוד ואהבה. כך ניתן להבין את הפיוס בלי להוסיף בהכרח לרש"י סיפור שלם על תשובה שלא נזכרה בו.

יש ברש"י מקבילות לכך שתוכחה וכבוד יכולים להופיע יחד. בתחילת ייחוס משה ואהרן הוא מסביר מדוע התורה חוזרת ומייחסת גם את השבטים שיעקב קנטר: כדי להראות את חשיבותם. ובברכת יעקב הוא מבאר שפיזור שבט לוי נעשה בדרך כבוד. [21]

המקבילות האלה מסייעות להבין שאין סתירה עקרונית בין תוצאה קשה לבין כבוד. הן אינן הוכחה שזהו בדיוק הטעם שרש"י מביא את הכוכבים כאן. גם העובדה שהמיעוט והכוכבים נזכרו באותו פסוק אינה מוכיחה לבדה מה היחס ביניהם; אותו יחס מתברר מתוך פירוש הדברים.

20. אור החיים, בראשית א, טז.

21. רש"י, שמות ו, יד; בראשית מט, ז.

יג מה התיישב ומה נשאר פתוח

עצם האפשרות של פיוס אחרי מיעוט אינה נשארת בלי מענה. תוספות הרא"ש אומר במפורש שגם מי שנאלץ לייסר צריך לפייס אחר כך. יפה תואר מסביר שהפיוס מגלה את האהבה הקיימת. המקורות האלה עונים ישירות להנחה שהעונש מוכרח לעמוד לבדו.

נמצאו גם הסברים נוספים: הכוכבים כאות למחילה, כשכר על קבלת הגזרה, או ככבוד המתאים למעמד החדש. המהר"ל מבאר את החסרון שנותר ללבנה בתוך סדר הבריאה, והרבי מסביר כיצד הפיוס מגלה את התכלית הטובה של המיעוט.

אולם אין הכרח שכל המפרשים מספרים אותו סיפור לפרטיו. אם מסבירים שהלבנה קיבלה את הגזרה ברצון, צריך להתמודד עם המשך טענותיה בגמרא. חקרי לב מציע לכך סדר שלבים, אבל הסדר הזה אינו כתוב ברש"י. ואם מסבירים שהפיוס בא אחרי בקשת מחילה, צריך לזכור שבקשת המחילה מפורשת בנוסח המדרשי הנוסף, ולא בשתי השורות של רש"י.

גם מן העובדה שהלבנה קיבלה פיוס אין להסיק לבדה שכל טענתה הייתה מוצדקת. לפי חלק מהביאורים מפייסים דווקא אף על פי שהדין אינו עמה. ומנגד, אין להסיק מעצם המיעוט שאין בטענתה שום צד הגון. כל מפרש מבאר את היחס הזה לפי דרכו.

השאלה שנותרה חדה במיוחד היא שאלת הקורא המתחיל: מדוע רש"י אינו צריך להסביר במפורש מה מצדיק את הפיוס? אפשר להציע שקורא מבין שכבוד ואהבה אינם מתבטלים בגלל עונש, ושצבא הכוכבים אינו מחזיר את השוויון עם החמה. אך בבירור שלפנינו לא נמצא פירוש מפורש הקובע שזו הסיבה לקיצורו של רש"י.

אפשר אפוא ללמוד את דבריו מתוך הבנה טובה יותר, בלי לטעון שכל קושי כבר נפתר. המיעוט והפיוס אינם חייבים לסתור זה את זה. השאלה איזו מן הדרכים מבטאת במדויק את כוונת רש"י, וכיצד היא מובנת מתוך לשונו הקצרה לבדה, עדיין מזמינה עיון.

לעיון במקורות

בראשית רבה ו, ג-ד

ללמוד את משל שני הממונים: האם הכוכבים ניתנים על קבלת המיעוט, או כדי לתת כבוד למי שנתמעט?

חולין ס ע"ב

לקרוא את כל דברי הלבנה ואת הפיוסים בזה אחר זה, ולעמוד על הקושי שבין "דבר הגון" לבין "לכי ומעטי את עצמך".

תוספות הרא"ש, שבועות ט ע"א

לעיין בדיבור "שעיר זה יהא כפרה עליי": מה מלמד החיוב לפייס אחרי ייסור מוצדק?

רבנו בחיי, במדבר כח, טו

ללמוד את הביאור בדרך המדרש, ובייחוד את הבושה שלאחר החטא ואת הפתח לבעלי תשובה.

גור אריה, במדבר כח, טו

לעמוד על הצורך במיעוט מצד הנהגת העולם ועל החסרון שנשאר ללבנה עצמה.

יפה תואר, בראשית רבה ו, ג-ד

לעיין בשני הביאורים: הפיוס מגלה אהבה גם אחרי חטא; הכוכבים ניתנים על קבלת הגזרה. כיצד כל אחד מהם מיישב את השאלה?

לקוטי שיחות, חלק ל, בראשית ב, סעיפים א-ח

ללמוד את השיחה בשלמותה: השוויון, המיעוט, היחס בין משפיע למקבל והשלמות העתידה.

חקרי לב, בראשית, מאמר א: "תשובתה של הלבנה"

לעקוב אחר סדר הדברים שמציע המחבר: הפיוס, התשובה והמיעוט מרצון, ואחריהם הכוכבים.

